

(nşr. Mihâil Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 13, 14, 15-17, 20, 62-64, 77, 80-84, 94-98, 102, 103, 113, 131-132, 137, 139; İbnü'l-Belhî, *Farsnâme* (nşr. G. Le Strange), Cambridge 1962, s. 117-118, 132-135, 141, 156, 168, 173; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahri*, s. 24, 32, 40, 140, 290; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 174-177; II, 118-119; IV, 50-51; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 103, 107, 344, 348-349, 364, 411-416, 422, 447; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 80-85, 190-193; Abbâs-ı Pervîz, *Deyâlîme ve Gaznevîyân*, Tahran 1336 hş., s. 51-149, 473-490; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad (334/946-447/1055)*, Calcutta 1964; a.mlf., "The Relation of the Buwayhid Amirs with the 'Abbasid Caliphs", *JPHS*, II/3 (1954), s. 228-243; a.mlf., "Administration of Justice During the Buwayhid's Period (A.D. 946-1055)", *IC*, XXXIV (1960), s. 14-21; S. H. Nasr, *Science and Civilization in Islam*, Cambridge 1968; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buysiden im Iraq (945-1055)*, Beyrut 1969; a.mlf., "Iran Under The Būyids", *CHIr*, IV, 250-304; V. Danner, "Arabic Literature in Iran", a.e., IV, 585-588; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A.D. 1000-1217)", a.e., V, 1-202; a.mlf., *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. 143-167; a.mlf., *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 119-122; Erdoğan Mercil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1975; a.mlf., *Gazneli Mahmûd*, Ankara 1989; a.mlf., *Kirmân Selçukluları*, Ankara 1989; Muhammed Cemâleddin Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtîmiyyîne'l-hâricîyye*, Kahire 1396/1976, s. 168-173; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 740-744; Barthold, *Türkistan*, s. 8-9, 11, 243-244, 257, 267-268, 270-272, 281-282, 290; Said ed-Dîvecî, *Târîhu'l-Mevşil*, Musul 1402/1982, s. 128-132; Arslan Terzioğlu, "İbn Sînâ'nın Tabâbeti ve Avrupa'ya Tesirleri", *İbn Sînâ: Doğumunun Birinci Yılı Armağanı*, Ankara 1984, s. 44; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, III, 389-431; Abdülhüseyn Zerrînküb, *Târîh-i Merdûm-i Irân*, Tahran 1367 hş., s. 417-520; Sevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, V, 233-241, 484-487; Hasan Ahmed Mahmûd – Ahmed İbrâhim eş-Şerîf, *el-Âlemü'l-İslâmî fi'l-ʿasri'l-Abbâsî*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 496-553; Harold Bowen, "The Last Buwayhids", *JRAS* (1929), s. 225-245; Wilferd Madelung, "The Assumption of the Title Shâhânshâh by the Būyids and the Reign of the Daylam (Dawlat al-Daylam)", *JNES*, sy. 28 (1969), s. 84-108, 168-183; A. J. Naji, "Münich Manuscript as a Valuable Source of Information on the Buwayhids Dynasty", *IC*, L (1976), s. 107-114; David Waines, "The Pre-Buyid Amirate: Two Views from the past", *MES*, VIII-IX/2 (1977), s. 339-348; K. V. Zetterstéen, "Büveyhîler", *İA*, II, 843-845; a.mlf., "İbnü'l-Amîd", a.e., V/2, s. 843-844; Ahmed Ateş, "Deylem", a.e., II, 567-573; a.mlf., "İbn Abbâd", a.e., V/2, s. 692-693; Cl. Cahen, "Buwayhids", *EI*² (İng.), I, 1350-1357; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Būveyh", *DMBİ*, I, 629-646; Abdülkerim Özyayın, "Adudüddeve", *DİA*, I, 392-393; Tilman Nagel, "Buyids", *Elr*, IV, 578-586.

ERDOĞAN MERÇİL

BÜVEYTİ

(البويطي)

Ebû Ya'kûb Yûsuf b. Yahyâ
el-Mısıri el-Büveytî
(ö. 231/846)

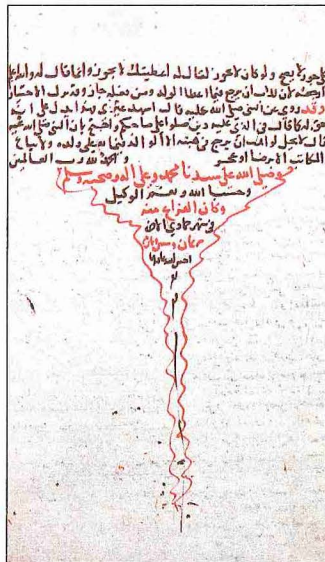
İmam Şâfiî'nin
önde gelen talebelerinden.

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgisi yoktur. Mısır'ın Saîd bölgesindeki Büveyt köyüne nisbetle anılır. İbn Vehb el-Mâlikî ile İmam Şâfiî'den ilim tahsil etmiş ve onlardan rivayette bulunmuştur. Kısa sürede ilmî kudretiyle temayüz ederek Şâfiî'nin Mısır'daki talebeleri arasında ilk sırayı almıştır. Kendisine sorulan fetvaları ona havale eden İmam Şâfiî, "O benim lisanımdır" diyerek hakkındaki takdirini belirtmiştir. Nitekim vefatından önce, kendi yerine ders halkasına onun oturmasını istemiş ve Büveytî'yi Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Rebî b. Süleyman el-Murâdî ve Müzenî gibi diğer talebelerine tercih etmiştir. Âbid ve zâhid bir kişi olan Büveytî birçok talebe yetiştirerek Şâfiî'nin görüşlerinin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Kendisinden rivayette bulunanlar arasında Rebî b. Süleyman el-Murâdî, İbrâhim el-Harbî, Ebû'l-Velîd İbn Ebû'l-Cârûd, Muhammed b. İsmâil et-Tirmizî, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi âlimler sayılabilir. Ebû Hâtim er-Râzî onun hakkında "sadûk" ifadesini kullanır. Kur'an'ın mahlûk olmadığı yolundaki görüşünden dolayı Halife Vâsîk-Billâh'ın emriyle Mısır'dan Bağdat'a getirilerek hapsedilmiş ve ol-

dukça sıkıntılı geçen hapis hayatı sırasında vefat etmiştir (Receb 231/Mart 846).

Büveytî'nin, günümüze ulaşan *el-Muhtasar* adlı bir eseri vardır. Müellif bu eserinde bazı fıkıh konularıyla ilgili olarak Şâfiî'nin görüşlerine kısaca yer vermiş ve zaman zaman kendi görüşü ile Rebî b. Süleyman el-Murâdî'nin görüşlerini de zikretmiştir. Murad Molla Kütüphanesi (nr. 1189, 196 varak, istinsah yılı 625/1228) ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 1078, 107 varak, istinsah yılı 868/1464; nr. 1079, 152 varak, istinsah yılı 909/1503) yazmaları bulunan eserdeki bazı bilgiler Tâceddin es-Sübki tarafından *Tabakât*'ta iktibas edilmiştir (II, 166-170).

Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Kütûl-kulûb* adlı eserinde zikrettiği ve Gazzâlî'nin de *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'de ondan naklen kaydettiği bir rivayette dayanan, ayrıca *el-Üm* üzerinde yaptığı bazı tahlillerden hareket eden Zeki Mübârek, *İslâhu eş-na'î hatâ' fi târîhi't-teşri'i'l-İslâmî: Kitâbü'l-Üm lem yü'ellihhu's-Şâfi'î ve innemâ ellefehül-Büveytî* (Kahire 1934) adıyla bir eser kaleme alarak *el-Ümm*'ün Şâfiî'nin değil Büveytî'nin eseri olduğunu iddia etmiş, ancak Muhammed Ebû Zehre (*eş-Şâfi'î*, s. 152, 163-167) ve Ahmed Muhammed Şâkir (bk. Şâfiî, *er-Risâle*, nâşirin mukaddimesi, s. 9-10) söz konusu iddianın mesnetsiz olduğunu ortaya koymuşlardır. Gerçekten de *el-Üm* İmam Şâfiî'nin eseri olup *er-Risâle*'si gibi talebesi Rebî b. Süleyman el-Murâdî tarafından rivayet edilmiştir.

Büveytî'nin
el-Muhtasar
adlı eserinin
ilk ve son
sayfaları
(TSMK, III. Ahmed,
nr. 1078)

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire 1979, nâşirin mukaddimesi, s. 9-10; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 299-303; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 339; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 513; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VII, 61-64; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XII, 58-61; Sübkî, *Tabakât*, II, 162-170; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 427-429; Süyûtî, *Hüsnü'l-muâdâra*, I, 306; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 307-308; M. Ebû Zehre, *eş-Şâfi'î*, Kahire 1367/1948, s. 152, 163-167; Ziriklî, *el-A'lam*, IX, 338; Sezgin, *GAS*, I, 491; Ahmed Halîl, "Kitâbü'l-Üm", *Tî*, IX, 131-152; W. Heffening, "Şâfi'î", *İA*, XI, 269-270.

AHMET ÖZEL

BÜYÜ

Tabiat üstü güçler yardımıyla
tabiatı etkileyerek
olağan üstü sonuçlar elde etme
esasına dayanan
faaliyetler için kullanılan bir terim.

Eski Türk dilinde büyü bûgi, bûgü şeklinde yazılmakta ve "sihirbaz, din adamı" anlamına gelmekteydi. Daha sonra "akıllı" anlamını kazanan kelime bilge ile anlamdaş olmuş gözökmektedir (bk. *Dîvânü lügâtî't-Türk Tercümesi*, I, 428; III, 228). Büyü anlamına gelen Almanca ve Fransızca *magie*, İngilizce *magi*, *magic* (bk. *spell*, *incantation*, *sorcery*, *charm*) kelimelerinin aslının Yunanca *magostan* geldiği bilinmektedir. Pehlevî dilinde (eski Farsça) büyü *magu* kelimesiyle karşılanmakta, eski İran'da tabiat üstü güçleri kullanabildiğine inanılan Med kabilesi mensubu rahipler sınıfına da *maguş* denilmekteydi. İslâm kaynaklarında *mecûs*, *mecûsî* şeklinde geçen kelimelerin, tabiatı bazı varlık ve olayları yönettiği, gâipten haber verdiği, büyüçülükle bazı işleri gerçekleştirdiği kabul edilen bu sınıf için kullanıldığı söylenebilir. Bütün bunlar göz önünde tutularak büyü, "tabiat üstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğu inanan bazı tabii nesneler kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler" şeklinde tarif edilebilir. Kutsalla ilişkisi bulunmaması ve ahlâkî amaç taşımaması büyü'nün en temel özellikleridir; başlıca gayesi ise daima çıkar sağlamaktır. Büyü'nün asıl amacı insana ve olaylara etki ederek bol ve çok avlama, balık tutma, hayvan yetiştirme, düşmanı yenme, zarara uğratma veya öldürme, çocuk, ürün ve mal çoğaltma, kadın elde etme, hastalıktan kurtulma, kısacası bitkileri, hayvanları, insanları, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ede-

rek şu veya bu kişi yahut kişilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle bir menfaat sağlamadır. Büyü, olağanüstü etkiileyici bir güç veya bilgiye sahip olduğuna inanılan bazı insanlara yaptırılır. Bunlar büyüçü, şaman, sihirbaz, hekim gibi toplumlara göre adları değişen kişilerdir. Bunların güçlerini iyiye de kötüye de kullanabileceklerine inanılır. Büyüde araç olarak ruhlar, cinler, şeytanlar, canlı veya ölmüş bazı hayvanlar, cisimler, şekiller, hatta adlar kullanılır. Tarih boyunca büyüye başvurulduğu gibi günümüzde de en gelişmiş toplumalarda bile büyü yapanlara ilgi duyanlar vardır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen sihir kelimesi büyü anlamını da taşımakla birlikte sihir büyüden daha geniş kapsamlıdır; büyü ile sihrin bazı şekilleri arasında farklar vardır. Öte yandan Türkçe'de büyüçü ile sihirbaz aynı anlama gelmemektedir. Sihirbazlıkta gözü, görüşü aldatan, hokkabazlık, el çabukluğu ve renk yanılmasına dayanan bir sanatı yürütme anlamı da vardır. İllüzyonizm, maniyetizma, hipnoz, telepati gibi teknikleri uygulayan sihirbazdır. Büyüçü ise iyi veya kötü varlıkların yardımını sağlayan, büyü tekniğini, usullerini, tılsımlı sözleri, iksirleri, uygun materyali, muskaları, diğer ilgili maddeleri bilen ve kullanan kimsedir. Cadılar ve kâhinler büyüçülerle karıştırılırsa da aslında onların bir teknik değil şahsî kabiliyetidir.

Din ve Bilimle İlişkisi. Antropoloji, etnoloji, sosyoloji, fenomenoloji, dinler tarihi, mitoloji gibi bilim dallarıyla uğraşanlar büyü'nün nitelik ve özellikleri, tarrif ve tasnifi, dinle büyü'nün ilişkisi, benzer ve farklı yönleri üzerinde durmuşlardır. Bunlar arasında E. B. Tylor, J. G. Frazer, Levi-Strauss, M. Mauss, Lévy Bruhl, B. Malinowski gibi bu konudaki araştırma ve iddialarıyla meşhur kimseler vardır. Antropolojik yönden büyü'yü ilk defa inceleyen E. B. Tylor (ö. 1917) onu bir ölçüde bazı psikolojik temellere dayandırmakla birlikte daha çok içtimâî planda ele almıştır. Tylor *Primitive Culture* adlı kitabında büyü'yü sonradan Frazer'in de benimseyeceği şekilde "sahte bilim" olarak nitelendirip ilkel kabile mensuplarının büyü ile olaylar arasında kendilerine göre bir sebep-sonuç ilişkisi kurduklarını belirtti ve dinle büyü'nün aynı düşünce sisteminin ayrı parçaları olduğunu ileri sürdü. J. G. Frazer (ö. 1941), *The Golden Bough* adlı kitabında Tylor'ın görüşlerini geliştirdi. Frazer büyü'nün din ve bilimle ilişkisi üzerinde durdu ve bun-

ları birer tekâmül merhalesi olarak yorumladı. Ona göre bütün dinlerin kaynağı büyüdür. İnsanlar tabiatı kontrol etme çabalarında büyü'nün yetersizliğini anlayınca bu kontrol gücüne sahip ruhanî varlıklar inancına yer veren din ortaya çıkmıştır. Büyü insan ve tabiatı ait olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkisine sembolik anlam yükleyen kültürlerde önem taşımaktadır (günümüzde bu görüş, yazı öncesi toplumlarının düşünce tarzlarının yanlış anlaşılmasından ileri geldiği şeklinde değerlendirilir). J. G. Frazer'in büyü'nün dinden önce geldiği şeklindeki görüşüne K. Th. Preuss de katılmıştır. K. Beth ise büyü ve dinden önceki bir dönemde şahsî olmayan bir kudrete inanmanın varlığını ileri sürmüş ve dinle büyü'nün iç içe, yan yana olduğu üzerinde durmuştur. Frazer'in görüşüne karşı F. W. Schmidt *Der Ursprung der Gottesidee* adlı on iki ciltlik eseriyle onun bir özeti mahiyetindeki *L'Origine de la foi en Dieu* adlı kitabında bir tek Tanrı'ya tapmanın dinin başlangıcı olduğunu, fakat bu inancın zamanla bozulması üzerine büyüsel davranışlar ve çok tanrıcılığın ortaya çıktığını, daha sonra ilâhî vahye dayalı dinler ortaya çıkıncaya kadar bu durumun böylece sürdüğünü savunurken aralarında A. Loisy, E. Durkheim, R. R. Marett, J. H. King, A. Lang'ın da bulunduğu bazı araştırmacılar Frazer'in görüşünün aksine büyü'nün dinden çıktığını ileri sürmüşlerdir. M. Mauss, Lévy Bruhl gibi bilginler ise büyü ve dinin ortak bir kökten çıkma iki ayrı kol olduğunu savunmuşlar, nihayet Malinowski ve Goldenweiser de büyü ile dinin birbirine benzer bazı özelliklere sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Onlara göre din adamı ve büyüçü aynı pratik gayeyi gütmektedir; büyü de din de mitolojik bir temel ve geleneğe sahiptir.

Büyüyü ferdî ve zihnî bir mesele, ferdin tabiatı algılayış şekli olarak açıklayan geleneğe karşı E. Durkheim (ö. 1917), M. Mauss (ö. 1950) gibi sosyologlar onun içtimâî yönü üzerinde durdular. Durkheim büyü'nün müşterileri, dinin ise cemaati olduğunu, büyüçünün kutsal nesnelere müşterileri için başvurduğunu belirtti. Ona göre büyü ferdî bir iştir, din gibi içtimâî birleştiricilikten uzaktır. Daha sonra Radcliffe Brown (ö. 1955) ve bir ölçüde B. Malinowski de bu görüşe katıldılar. R. Brown büyü'nün içtimâî önemi ve gayesi üzerinde durdu. Malinowski ise eserlerinde daha çok büyüye inancının psikolojik sebeplerini konu edindi. Ona göre büyü dinin karşıtı olup ferdin psi-